

ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΑΡΑΝΤΑΡΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΕ
ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1937

ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΑΡΑΝΤΑΡΗ
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΕ ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΥΠΑΡΕΞΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΑΡΑΝΤΑΡΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΕ
ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1937

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Νομίζω πώς ή σημερινή 'Ελλάδα μπορεί να κρίνει τὸ λεγόμενο δυτικό πολιτισμό· μπορεί καὶ πρέπει νὰ κρίνει τὸν τέτοιο πολιτισμό, ἂν θελήσει νὰ σωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιρροή ποὺ ἡ ἴδια Εὐρώπη ἐξάσκησε πάνω μας ἕναν ὀλάκερο αἰῶνα, κ' ἐπιθυμήσει νὰ βρεῖ τὴν καθαρότητα μιᾶς παρθενικῆς θεᾶς καὶ τὸ αὐτοῦσιο κάλλος τῆς δικῆς μας χώρας καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς κριτήριο ἀλήθειας γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς.

Ἡ ἀγανάχτηση ποὺ τώρα καὶ τριάντα χρόνια δοκίμαζε ὁ Περικλῆς Γιαννόπουλος ἀγνάντια στοὺς «Φράγκους» δὲν ὠφελεῖ· πρέπει ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ὅσο πιὸ συγκεκριμένη (καὶ ἥσυχη) συνείδηση τῆς ἀνωτερότητάς μας καὶ ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τῶν σκοτεινῶν σημείων τῶν γηρασμένων Εὐρωπαίων. Προπάντων τίς ἀρρώστειές τους ἐκεῖνες ποὺ μήτε οἱ ἴδιοι ὑποψιάζονται καὶ σχεδὸν ποτὲ δὲν ἀναφέρουνε, χρειάζεται ἐμεῖς νὰ προσέξουμε. Χωρὶς κακεντρέχεια ἢ παρατήρηση, ἀλλὰ ἐπίμονη καὶ διαυγής.

Σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα νὰ εἴμαστε οἱ πιὸ διαπεραστικοί· ἰδιαίτερα στὴ φιλοσοφία, ποὺ τείνει ἀπὸ τώρα νὰ γίνει καὶ βέβαια θὰ γίνει θεωρία θρησκείας καὶ πράξης, τὸ παράδειγμα τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ ἀνθρώπινου βίου. Ὅφειλουμε ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες νὰ ξαναποκτήσουμε πρῶ-

τοι άπλές περιεκτικότερες ρήσεις όμοιες κατά τó σχήμα μ' εκείνες που έδωκαν στην άρχαιότητα οί έφτά σοφοί, ρήσεις που δέ θ' άποτελούν χάσμα ανάμεσα πράξη και πράξη, δέ θά δηλητηριάζουν δέ θά βαραίνουν δέ θά έμποδίζουν τή ζωή και τή δημιουργία· φιλοσοφία που θά είναι χτήμα όλων τών Έλλήνων, και όλων εκείνων τών ανθρώπων που από τήν Ελλάδα θά ζητάνε τή σοφία.

Ό Γκαίτε δέν είναι πιά για μās τó ιδανικό του δημιουργού που ή πλησιέστερη ιστορία παρουσιάζει· τονίζω τοúτο γιατί οί σύγχρονοι "Έλληνες οί πιό είλικρινά ποθούντες τήν αναγέννηση τής χώρας τους, τρέφουν μιá τέτοια βαθειά φιλοσοφική πλάνη· τί χρωστάει ό Γκαίτε στο Σπινόζα είναι γνωστό· δέν έχει όμως, φαντάζομαι, είπωθει πώς τó σύμπαν του Σπινόζα είναι κιόλας στη στοιχειωδέστερη μορφή του τó σύμπαν του Γκαίτε, και πώς ό γερμανός ποιητής δέν κατασταλάζει σέ μιάν ένά- τένιση τής πραγματικότητας που νά μήν έμπεριέχεται, βαλμένη σ' ένα αúστηρότερο ρυθμό και προικισμένη μέ μιá αίδω λατρείας που ό όλύμπιος ποιητής άγνοεί, στο σύστημα του Σπινόζα. Μήτε ό Σαίξπηρ μήτε ό Γκαίτε προσθέτουν κάτι τó άναγκαίο στην άνησυχία του σύγ- χρονου ανθρώπου· στην άνησυχία εκείνη που δέ βρήκε δέν έχει καιρό για ήρεμη άπουσία από τó πρόβλημα ζωής και θανάτου ενός πολιτισμού που από σένα έξαρ- τάται άν θά γεννηθεί ή άν δέ θά γεννηθεί ποτέ.

"Ισως μονάχα ό Ντοστογέφσκι ανάμεσα στους πρόσ- φατους δημιουργούς μās πείθει νά σταματήσουμε λίγο πιότερο τήν προσοχή μας· ό Ντοστογέφσκι άπαντών- τας σ' αιώνια έρωτήματα ξεπερνάει τά όρια τών τε- λευταίων φιλοσοφιών, εκείνων άπ' όπου δύσκολα ξε- φεύγει για άλλα όρια ό σημερινός άνθρωπος· κ' έχω ύπ' όψη μου τούς Χέγκελ Κίρκεγκωρντ Νίτσε. Γιατί ό Ντοστογέφσκι σήκωσε καθ' όλο τó πλάτος τής ψυχής του, σάν πρωταρχικό και συνολικό πρόβλημα του πολι- τισμού, τó πρόβλημα του Χριστιανισμού. Κ' ή πράξη του υπήρξε πράξη γερού ανθρώπου, ανθρώπου που νιώθει τήν μοίρα του λαού του δική του μοίρα, ανθρώπου που

δὲ γύρεψε τὴ μοναξιά σὰ δύναμη ὅπως οἱ Κίρκεγκωρντ
καὶ Νίτσε.

Ἐγώ, σάν Ἕλληνας, βλέπω τὴν ἀπόστασή μου ἀπὸ
τὸ Ντοστογιέφσκι· νιώθω πὼς μπορούσε νὰ εἶχε πεῖ μὲ
περισσότερη λιτότητα ὅσα εἶπε· ἀλλὰ θὰ μ' ἐνδιαφέρει
καὶ θὰ ἐξακολουθήσει νὰ μ' ἐνδιαφέρει ἐφ' ὅσο δὲ θὰ
ἔρθῃ ἄνθρωπος ποὺ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν ὀριστικῶν
σκέψεων ἐκείνου θὰ τονίσει, ἢ μιὰν ἄλλην ἀναγκαιότητα
ἀκόμα πιό πλατειά... Πάντως, καὶ σήμερα, τὸ πρόβλη-
μα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι τὸ κοινὸ πρόβλημα a priori
τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΤΟ ΕΓΩ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΕΓΩ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ

“Ο,τι πρώτα από καθετί άλλο ενδιαφέρει την ώριμη συνείδηση (τόν άνθρωπο που από τη συνείδηση ξεκινώντας γυρεύει ν’ αποκτήσει έναν άκέραιο εαυτό του) είναι ή πραγματικότητα, ή πραγματικότητα—ύπαρξη. Η συνείδηση δὲ ζητᾷ ένα σύμπαν, που τότε είναι και τότε δὲν είναι, έναν κόσμο που εξαρτᾶται εἴτε από ένα νόμο διαλεχτικῆς που τὸν ἴδιο υπέρχει, εἴτε από μιὰ εὐρύτερη πραγματικότητα που κλείνει μ’ ἐπιμονὴ τὸ μυστικὸ της σὲ μᾶς· ἡ συνείδηση (σὰν ἄνθρωπος δυνάμει άκέραιος) δὲ γνωρίζει νόμους σ’ αὐτὴν ἐξωτερικούς, δὲν υποθέτει μιὰ ἄγνωστη πραγματικότητα γιὰ νὰ θεμελιώσῃ τὴ δική της· κι ὁ λόγος εἶναι, που ἡ ἴδια αποκλείει νόμους ἐξωτερικούς πραγματικότητας ἐξωτερική, καὶ γιατί ἡ φύση της ἔτσι τὸ θέλει καὶ γιατί ἡ πραγματικότητα—ύπαρξη, γιὰ νὰ γίνῃ τέτοια, γιὰ νὰ γίνῃ δηλαδή συνολικὴ ἀπόλυτη πραγματικότητα, ἀπαρνείται κάθε ἄλλην πραγματικότητα, τόσο σὰν ὑπόσταση, μιὰ ὄντας ἡ ἀλήθεια, ὅσο σὰν ὑπόθεση, γιατί ἡ συνείδηση γιὰ νὰ γνωρίσῃ τὸν εαυτό της δὲν τῆς χρειάζεται τὸ ψέμα μήτε καὶ σὰν μέσο.

Ἡ συνείδηση θέλει ὁλάκερὴ τὴν ἀλήθεια, γι’ αὐτὸ θέλει τὴν πραγματικότητα—ύπαρξη· ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ ζῇσῃ τὴ ζωὴ του λογικὰ καὶ σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς δυνατότητες τῆς καθολικῆς του φύσης πρέπει νὰ εἶναι βέβαιος γιὰ τὴ δική του πραγματικότητα, πραγματικότητα—ύπαρξη, μόνην πραγματικότητα.

Ἄλλὰ ἡ συνείδηση, μέσα στὴν ψυχικὴ ἱστορία τοῦ κάθε ἀνθρώπου, δείχνεται ἀρχικά (καὶ κάποτε ὄχι μόνο ἀρχικά, ἀλλὰ καλύπτει ὅλο ἓνα βίο) σὰ γνώση, σὰ γνώση τοῦ ἀντικειμένου γιὰ τὸ ἀντικείμενο, σὰν πιστοποίηση ἑνὸς κόσμου ξένου πρὸς τὸ δικόν μας κόσμο καὶ πού μ' αὐτόν ἐμεῖς ἐρχόμαστε σιγά-σιγά σὲ μιὰ μυστηριώδη ἀνεξιχνίαστη ἐπαφή. Γιὰ νὰ τὰ ποῦμε ἀπλούστερα, ἡ πρώτη γνώση τοῦ ἀνθρώπου, πού εἶναι συνάμα κρίση, κ' ἔχει τὴ σημασία μιᾶς ἀπάντησης πού δίνει ἡ συνείδηση σ' ἓνα δικό της ἐρώτημα, εἶναι ἡ γνώση τῆς ταυτότητας $A=A$. Ἡ συνείδηση βεβαιώνει τὸν ἑαυτό της πὼς κάτι, ἄσχετο πρὸς αὐτήν (ἄσχετο ὄντολογικά, ὄχι βέβαια γνωσεολογικά· ἡ συνείδηση δὲ μπορεῖ νὰ παραδεχτεῖ ποτὲ εἰλικρινὰ πὼς εἶναι ἓνα ἀτλὸ A , ἀλλὰ συνάμα δὲ μπορεῖ ν' ἀποτρέψει ἡ πρώτη γνώση τῆς νὰ θέτει κίολας κάτι ἔξω ἀπ' αὐτήν), ὑφίσταται· τὸ κάτι αὐτό, γιατί ἡ συνείδηση μονάχα ἀνάμεσα στὰ ἀπόλυτα κινεῖται, διατυπούμενο μὲ τὴν ταυτότητα $A=A$, ἔχει κίολας τὴ σημασία μιᾶς πραγματικότητας πού δὲν εἶναι ἡ δική μας, καὶ κατὰ συνέπεια γίνεται ἡ ἀφορμὴ ἑνὸς δυισμοῦ, ἀπ' ὅπου ὀφείλουμε νὰ ξεφύγουμε, ἂν θέλουμε ἡ συνείδηση ν' ἀποκτήσει τὴν πραγματικότητα—ὑπαρξή, ἂν θέλουμε ἀπλῶς ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸ βίο του νὰ γυρέψει χωρὶς δισταγμοὺς μονάχα τὸν ἑαυτό του.

Ἡ γνώση εἶναι γνώση μονάχα τῆς ταυτότητας $A=A$. Ἡ γνώση εἶναι οὐσιαστικὰ μονάχα γνώση τῆς ταυτότητας $A=A$ · γιὰ τὸν ἄνθρωπο πού ἀπόλυτη πραγματικότητα θεωρεῖ τὴν ὑπαρξή. Ἡ ἀρχὴ τῆς μὴ ἀντίφασσης (δηλαδή ἐκείνη πού στὴν τυπικὴ λογικὴ ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὴν ἀρχὴ τῆς ταυτότητας), τὸ A πού δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι $-A$, τοῦτο δὲν ἐνδιαφέρει μύχια τὸν ἄνθρωπο, γιατί δὲν εἶναι γνήσια γνώση. Δὲν εἶναι καθαρὴ γνώση, γνώση σὲ ἄμεση ἐπαφή μὲ τὴ συνολικὴ πραγματικότητα μὲ τὴν ὑπαρξή· ἀλλὰ ἡ πρώτη προσπάθεια ἀνάλυσης τῆς γνώσης σὰν μέρος (στὸν Ἀριστοτέλη) ἢ σὰν ὅλον (στὸ Χέγκελ καὶ στὸ Τζεντίλε) τῆς πραγματικότητας θεωρούμενης χωριστὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο· συνάμα εἶναι ἡ πρώτη

πράξη της γνώσης σὰ νὰ μποροῦσε αὐτὴ μόνη της νὰ ἔχει μιὰ ἀναγκαῖα σχέση μὲ τὸ ἀπόλυτο. Ὅσοι ἀπὸ τὴ γνώση τῆς ταυτότητας $A=A$ προχωροῦν στὴν ἀρχὴ τῆς μὴ ἀντίφασης δὲν ἀντιλαμβάνονται πὼς οὐσιαστικὰ ἐγκαταλείπουν τὸ πεδίο τῆς φιλοσοφίας· γιατί ἢ τὸ A ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι $-A$ δὲν εἶναι πιά ἀποτέλεσμα γνώσης (ὅπως εἴταν ἡ ταυτότητα $A=A$), ἢ, ἂν παραδεχτοῦμε γιὰ μιὰ στιγμή πὼς ἡ γνώση μόνη της φτάνει στὴ βεβαιότητα πὼς A δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι $-A$, τότε ἡ συνολικὴ μας πραγματικότητα εἶναι ἡ πραγματικότητα τῆς γνώσης, καὶ δὲν μένει τόπος γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὴν ὑπαρξη, καὶ τὴ φιλοσοφία.

Ἡ πράξη ποὺ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο στοὺ νὰ ὑποστηρίξει πὼς τὸ A δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι $-A$ δὲν εἶναι γνώση, καθαρὴ γνώση. Καθαρὴ γνώση εἶναι ἡ ταυτότητα $A=A$ · ἡ θέση τοῦ Παρμενίδη εἶναι ἐκείνη τῆς καθαρῆς γνώσης. Καθαρὴ γνώση ἐννοῶ καθαρὴν ἀφαίρεση ἀπὸ τὸ ἐγὼ ποὺ ζεῖ καὶ πεθαίνει, ἀπὸ τὸ ἐγὼ ποὺ θέλει τὴν ὑπαρξη, ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο· ἐννοῶ ὅμως καὶ μιὰ αἰώνια θέση τοῦ ἐγὼ ἀγνάντια στοὺ μὴ ἐγὼ. τοῦ ἀνθρώπου ἀγνάντια στοὺ πρόβλημα μιᾶς πραγματικότητος διαφορετικῆς ἀπὸ τὴ δική σου. Ἐρώτημα ποὺ ἀναγκαῖα τίθεται στὸν ἄνθρωπο, καὶ ὅπου ἡ γνώση, σὰν ἡ πιὸ ἀμερόληπτὴ ἀφαίρεση ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ πραγματικότητα τοῦ ἐγὼ, ἀποκρίνεται μὲ τὴν μόνη βεβαιότητα, ποὺ, ἀφημένῃ στίς δυνατόμεις της, μπορεῖ ν' ἀποκτήσει μὲ τὴν ταυτότητα $A=A$.

Ὁ ἄνθρωπος, γιὰ κάτι ποὺ δὲ θὰ ζήσει ποὺ δὲ θὰ γίνεϊ ψυχὴ του, καὶ θὰ παραμείνει ἔρημο ἀντικείμενο τῆς γνώσης του, δὲ μπορεῖ νὰ πεῖ ἄλλο παρὰ ὅτι $A=A$. Τὸ νὰ ὑποστηρίξει πὼς A δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι $-A$, ἐφ' ὅσον ὅπως εἴπαμε παραπάνω ἡ συνείδηση μονάχα ἀνάμεσα στὰ ἀπόλυτα κινεῖται, σημαίνει πὼς ὁ ἄνθρωπος ἔχει νὰ λύσει τὸ πρόβλημα δυὸ πραγματικοτήτων διαφορετικῶν ἀπὸ τὴ δική του. Σημαίνει πὼς ὁ ἄνθρωπος, ἐξὸν ἀπὸ τὴν πίστη στὴ δική του πραγματικότητα, γνωρίζει τὴν πραγματικότητα A καὶ τὴν πραγματικότητα

—Α· καὶ κατὰ συνέπεια ὀφείλει νὰ ἐξηγήσει πὼς ὑφίσταται ἡ πραγματικότητα Α καὶ πὼς δὲν ὑφίσταται ἡ πραγματικότητα —Α, ἐνῶ σ' ἐμᾶς, πού μονάχα στὸν ἄνθρωπο δίνουμε τὴ δυνατότητα τῆς ὑπαρξεως, καὶ τὸ ἄλλο σύμπαν βλέπουμε μὲ τὴν κατηγορία τῆς ἀνυπαρξιας, δὲν ἐνδιαφέρει δὲ χρειάζεται μιὰ πραγματικότητα —Α πλάϊ στὴν πραγματικότητα Α.

Ἐπιμένουμε καὶ λέμε πὼς ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει μιὰ πραγματικότητα, ἐκείνη τοῦ $A=A$ · γιατί ἐμᾶς δὲν μέλει νὰ περιγράψουμε τὴ γνώση, σὰ νὰ μπορούσε τούτῃ νὰ ὑφίσταται ξεριζωμένη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ποιά ἡ μόνη γνώση καὶ ποιά ἡ μόνη τῆς πραγματικότητας νὰ ὀρίσουμε.

Τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσης εἶναι πάντοτε ἔξω ἀπὸ τὴν ὑπόστασή μας, ἀπὸ τὴν ἐνότητα τοῦ ἐγὼ πού «ἐφίεται» τῆς πραγματικότητας καὶ τῆς ὑπαρξεως, καὶ κατὰ συνέπεια ἔξω ἀπὸ τὴν ἐνότητα ἐκείνη πού δὲ διαιρεῖται μήτε κἂν μεθοδολογικὰ σὲ ὑποκείμενο καὶ σὲ ἀντικείμενο. Τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσης, ἀπόλυτα θεωρούμενο, προϋποθέτει τὴν ἀναίρεση τῆς ἐνότητας τοῦ ἐγὼ, πού ἀντικαθίσταται ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἐνότητα. Καὶ εἶναι αὕτῃ ἡ ἐνότητα τῆς γνώσης, πού ὑποτίθεται ἀναγκαῖα γιὰ νὰ συλλάβουμε τὴν πραγματικότητα. Ἀλλὰ ὅσοι σκέπτονται τὴ γνώση σὰν ἐνότητα τῆς πραγματικότητας καὶ ἀναγκαῖα προϋπόθεση τῆς ἀλήθειας, λησμονοῦν πὼς ἡ γνώση στρέφεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔξω ἀπὸ τὸ ἐγὼ καὶ πὼς αὕτῃ ἡ πρώτη, ἐνστιχτώδης σχεδόν, ἀφαίρεσή της ἀπὸ τὸ ἐγὼ καὶ τὴν ἀληθινὴν πραγματικότητα, ἐπηρεάζει τόσο τὴν κατοπινὴ πορεία της (καὶ δὲ μπορούσε νὰ γίνῃ ἀλλοιῶς ἐφ' ὅσο δὲν εἶχαμε συνείδηση τῆς ἀφαίρεσης πού διαπράτταμε), ὥστε ὁ κόσμος πού γεννιέται ἀπὸ τὴν ἐργασία της νὰ εἶναι τὸ πλάσμα μιᾶς μερικῆς φανταστικῆς πραγματικότητας καὶ ὄχι τοῦ συνολικοῦ ἐγὼ.

Τὸ ἐγὼ πού **δυσπιστεῖ** πρὸς τὴν ἐνότητά του, ἐκείνο τὸ ἐγὼ γνωρίζει. Ἐννοῶ μιὰ δυσπιστία φυσιολογικὴ (καὶ γι' αὐτὸ ἔχει μιὰ τέτοια σημασία στὴν ἱστορία τοῦ

ανθρώπου), και όχι παθολογική. Γιατί το έγώ, ήσυχο, πριν δημιουργήσει βρίσκει πάντοτε μια πραγματικότητα έτοιμη, θεωρεί τη φύση που αιώνια, αν όχι ανεξάρτητη από το έγώ μας, είναι όμως πάντοτε πράξη τελειωμένη όταν έμεις είμαστε ακόμα θεωρία. Το έγώ, ήσυχο. λοιπόν βρίσκει μια πραγματικότητα έτοιμη· το έγώ, άνησυχο, προβλέπει μια τέτοια πραγματικότητα. Άλλά όπωςδήποτε ή θέση έγώ—μή έγώ είναι στον άνθρωπο φυσιολογική, γιατί δὲ φτάνει κανείς αμέσως μήτε στην πράξη μήτε, τόσο λιγότερο, στην αὐτάρκεια. Έκείνο που θέλουμε έδω νά τονίσουμε είναι πώς, ή θέση έγώ—μή έγώ είναι ναι μὲν ή αναπότρεπτη θέση τῆς γνώσης, όχι όμως τῆς πραγματικότητας και τῆς ὑπαρξης· και πώς, ένω το έγώ—μή έγώ αποτελεί πρόβλημα για τῆ γνώση, για τὴν ὑπαρξη δὲν υφίσταται ένα παρόμοιο πρόβλημα, γιατί τρέφει μια πηγαία πρωταρχική πίστη στο έγώ, κι όχι μιάν ἀμφιβολία δηθεν μεθολογική, όπως μὰς τὴν παρυσιάζει ὁ Καρτέσιος.

Και ή αὐτογνωσία (ή αὐτοσυνειδηση, ὁ τελευταῖος σκοπὸς τῆς γνώσης), ἐφ' ὅσον είναι γνώση, είναι γνώση ένος ἀντικειμένου ἐξω ἀπὸ το έγώ. Τὸ έγώ γνωρίζει τὸν ἑαυτό του· ἀλλὰ γνωρίζοντάς τον τὸν τοποθετεῖ ἐξω ἀπ' τὸν ἑαυτό του· δὲ μπορεῖ νά συμβεῖ ἄλλοιῶς γιατί γνώση είναι πάντοτε διαίρεση τῆς ὑπόστασής μας· ἀπὸ δὴ τὸ ὑποκείμενο, ἀπὸ κεῖ τὸ ἀντικείμενο, δυὸ ἀφαιρέσεις και κατὰ συνέπεια καμμιά ἐπαρκῆς πραγματικότητα! Γι' αὐτὸ ή αὐτοσυνειδηση είναι πάντοτε γνώση τοῦ έγώ μας που γνωρίζει, δηλαδὴ ένος μερικοῦ έγώ, όχι τοῦ συνολικοῦ έγώ μας· γνώση ένος ψέματος, όχι τῆς ἀλήθειας, που είναι πάντοτε ἀδιαίρετο σύνολο.

Τὸ έγώ τῆς γνώσης καταλήγει στὴν αὐτοσυνειδηση. Γνωρίζοντας τὸν κόσμο (κεῖνο που ἄλλοι λένε, τὰ πράματα) γνωρίζω τὸν ἑαυτό μου· ἀλλὰ τούτῃ ή γνώση (τόσο τοῦ κόσμου ὅσο τοῦ ἑαυτοῦ μου) γεννιέται ψυχολογικά ἀπὸ μιάν ἀμφιβολία, όχι μονάχα γύρω ἀπὸ τὴ γνώση γενικά, ἀλλὰ προπάντων γύρω ἀπὸ τὸ εἶναι μου. Εἶμαι

ἢ δὲν εἶμαι; Σ' ἓνα τέτοιο ἐρώτημα ἡ συνείδηση ἀποκρίνεται θέτοντας τὸ ἐγὼ τῆς γνώσης· εἶμαι, ἐφ' ὅσο γνωρίζω κάτι, γιατί γνωρίζοντας κάτι, θὰ γνωρίσω τὸν ἑαυτό μου.

Τὸ ἐγὼ τῆς ὕπαρξης εἶναι ἄλλο. Εἶμαι, γιὰ τοῦτο δὲν ἀμφιβάλλω, ἀφήνω στὴν προϊστορία μου παρόμοιες ἀμφιβολίες· κατὰ συνέπεια ἡ ὑπόστασή μου καθαυτὴ ὑπερέχει τὴν αὐτοσυνείδηση· δὲν μοῦ λείπει ἡ αὐτοσυνείδηση, ἀλλὰ δὲν εἶναι αὕτὴ ποὺ μοῦ χρειάζεται γιὰ νὰ πῶ πῶς εἶμαι. "Ὦντας ἡ ὑπόστασή μου πληρωμένη ἀπὸ προσοχή, δὲ φοβᾶται ἀμφιβολία ἢ ἀφαίρεση, δὲν κινδυνεύει νὰ χαθεῖ ἡ παρουσία της, κ' ἔτσι ἡ γνώση (ἡ αὐτοσυνείδηση) δὲ θεραπεύει μιὰν ἄμεση ἀνάγκη της πρὸς ἄλλην κατεύθυνση, σύμφωνα μὲ τὴν ἐσώτερη λογικὴ του, θὰ στραφεῖ τὸ ἐγὼ τῆς ὕπαρξης.

Μποροῦμε καὶ νὰ προσθέσουμε μιὰν ἄλλην ἀνάγκη (ποὺ γιὰτὶ ἄλλη, εἶναι βέβαια μονάχα ψυχολογικὴ, ἀλλὰ ὄχι γιὰ τοῦτο τὸ λόγο ἀσημαντὴ), τοῦ ἐγὼ τῆς γνώσης νὰ γνωρίζει. "Ὅποιος ἀπὸ τὴ γνώση (ἀπὸ τὴν αὐτοσυνείδηση) συμπεραίνει τὸ εἶναι του ἐξασφαλίζει τὴν ὑπόστασή του, τί θὰ τοῦ συμβεῖ ὅταν πάψει γνωρίζοντας; "Ἡ ἀπάντηση εἶναι εὐκόλη, ἀλλὰ μολσταῦτα ὑποβλητικὴ· φέρνει στὴν ἐπιφάνεια τοὺς φαινομενικὰ δευτερεύοντες λόγους ὅποιος γνωσιολογίας. "Εκεῖνος ποὺ ἀπὸ τὴ γνώση ἐξασφαλίζει τὴν ὑπόστασή του, μὴ γνωρίζοντας πιά, παύει νὰ εἶναι ἢ γίνεται «φύση». "Ἡ γνώση γεννιέται ψυχολογικὰ ἀπὸ ἓνα αἶσθημα συγγένειας πρὸς τὴ φύση, πρὸς τὴν ἄβουλη ὕλη, κι ἀπὸ τὴν ὑποψία πῶς μόνη σωτηρία μας μόνη εἰδοποιὸς διαφορὰ εἶναι ἡ γνώση.

"Ἀλλὰ τέτοιο αἶσθημα τέτοια ὑποψία δὲν τρέφει τὸ ἐγὼ τῆς ὕπαρξης. "Ὅταν ἡ ὑπόστασή μου εἶναι ἔτσι φτιαγμένη, ποὺ δὲ χωράει δυνατότητα ν' ἀφαιρεθῶ ἀπ' αὕτὴ, τὸ ἐγὼ δὲ θὰ φοβηθεῖ τὸ ὑποτιθέμενο δικό του ἕτερον, τὴ φύση· δὲ θὰ γεννήσει κοσμοθεωρία μ' ἓνα τέτοιο ἕτερον.

"Ἀλήθεια τοῦ ἐγὼ τῆς ὕπαρξης εἶναι ἡ αἰωνιότητα, ἡ δική του ἀναγκαία αἰωνιότητα. "Ἀλλὰ ἡ αἰωνιότητα σὰν

ἀπόλυτο ἀντικείμενο τοῦ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης, εἶναι ὁ χρόνος τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου, ὁ χρόνος τῆς ζωῆς ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ εἶναι τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης. Ὑποκείμενο τῆς αἰωνιότητος δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης· καὶ συνάμα ἀληθινό, κι ὄχι ψεύτικο, ἀντικείμενο δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ἡ αἰωνιότητα, καὶ σ' ἐκείνη τῇ σχέσῃ μονάχα ὅπου ὑποκείμενο εἶναι τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης.

Ὁ χρόνος τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου εἶναι ἡ αἰωνιότη-
την, ἀλλὰ μονάχα σὰν ἀγκαλιασθεῖ ἀπὸ τὸ ἐγὼ τῆς
ὑπαρξης, ἀπὸ τὸν Ἄνθρωπο. Ἄν τὸ ἄτομο σὰν ἄτομο
νομίζει πὼς ἐπέτυχε ἓνα τέτοιο ἀποτέλεσμα, αὐταπα-
τᾶται· τὸ ἄτομο βλέπει ἓναν ἀόριστο χρόνο, μιὰ ἀριθ-
μητικὴ σειρὰ στιγμῶν ποὺ ἡ τύχη μεταβάλλει κατὰ βού-
λησιν. Τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης δὲν εἶναι μιὰ ἀφηρημένη ὑπό-
στασις Ἡ ἀντικειμενικὴ τοῦ ἀλήθεια ἡ πεπερασμένη του
διάρκεια (πεπερασμένη στὰ μάτια τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ
του), εἶναι ἡ αἰωνιότητα· εἶναι ὁ χρόνος τῆς ζωῆς ἑνὸς
ἀνθρώπου, ὁ χρόνος τῆς δικῆς του ζωῆς, γιατί τὸ ἐγὼ
τῆς ὑπαρξης εἶναι ὁ ἰδανικός, καὶ κατὰ συνέπεια ὁ μό-
νος Ἄνθρωπος.

Τὰ σύνορα τοῦ Ἀνθρώπου εἶναι ἡ αἰωνιότητα· ὁ
Ἄνθρωπος δὲ σπάει τοῦτα τὰ σύνορα παρὰ ἐπιστρέφον-
τας, ἐφ' ὅσο διαθέτει ἀκόμα καιρό, στὴ δοκιμασία τοῦ
θνητοῦ ἑαυτοῦ τοῦ τῆς μεταβαλλομένης φύσης του. Κ'
ἐπιστρέφει προσπαθώντας τὴ μιὰ στιγμή τοῦ βίου του
νὰ τὴν κάμει ἐφάμιλλη τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς του· προσ-
παθώντας δίκαια νὰ πειστεῖ ὁ ἑαυτός του πὼς ἡ μιὰ
στιγμὴ βίου ἔχει τὴν ἴδια ἀπόλυτη σημασία τοῦ χρόνου
μιᾶς ὀλάκερης ζωῆς (ἡ στιγμή, ὅπως διδάσκει ὁ Κίρκεγ-
κωρντ, δὲν εἶναι ἓνα μόνιο τοῦ χρόνου, ἀλλὰ ἓνα μόνιο
τῆς αἰωνιότητος), πὼς δηλαδή ὁ Ἄνθρωπος βρίσκεται
ἀθάνατος (αἰώνιος) στὴν μιὰ στιγμή ὅπως στὸν ἀτέλειω-
το χρόνο.

Εἶπα «ἐπιστρέφοντας» γιατί νομίζω πὼς μονάχα ὁ

στερα από την κατανόηση της αιωνιότητάς του, ο άνθρωπος μπορεί με σοβαρότητα ν' αποτολμήσει το έργο δημιουργίας, κ' έργο δημιουργίας είναι εκείνο το σπάσιμο των συνόρων της αιωνιότητας που ανάφερα, εκείνο το δυσανάλογο πλήρωμα της στιγμής.

Το έγω της ύπαρξης δέ γνωρίζει άπλως το άπόλυτο αντικείμενό του· αν τουτο συνέβαινε θα έπαυε νά είταν το έγω της ύπαρξης· δέ γνωρίζει λοιπόν, αλλά πράττει κάτι τό ασύγκριτα γονιμότερο, ζει το άπόλυτο αντικείμενό του, την αιωνιότητα. Η συγκεκριμένη συνείδηση τούτης της ζωής του, την ανακαλύπτεις μέσα στη δημιουργία του, αν και δέν ταυτίζεται μαζί μ' αυτή· και δέν ταυτίζεται, γιατί μιá παρόμοια συνείδηση είναι όλότελα παρούσα όπως όλότελα παρόν είναι πάντοτε το έγω της ύπαρξης· ενώ ή δημιουργία, τό έργο δηλαδή, γίνεται μοιραία «και παρελθόν».

Το έγω της ύπαρξης ζει και δημιουργεί· δέν έχει άλλην ενέργεια. Τόσο ή ζωή του όσον ή δημιουργία του είναι μεστές από γνώση, αλλά ή γνώση δέν αποτελεί ποτέ την έκφραση της ιδιοφυίας του έγω της ύπαρξης· ή γνώση σάν πρόβλημα δέν είναι παρά ή περίπτωση, αναπόφευκτη άλλωστε, της αδυναμίας και της αφαίρεσης της ζωής του· και της δημιουργίας του· όντας ή αυτόνομία του αυτόνομία ύπαρξης, δέν είναι άνόητο νά γυρεύουμε τό «γιατί» της αυτόνομίας του γνώσης ; «Ό,τι άποτελούσε πρόβλημα για τόν Κάντ ή για τό Χέγκελ δέν άποτελεί πιά πρόβλημα για μäs.

Το έγω της ύπαρξης, όπως είπαμε, ζει το άπόλυτο αντικείμενό του, την αιωνιότητα· άλλη ζωή δέ ζει, γιατί δέ μπορεί νά ζήσει παρά τόν έαυτό του, και, έφ' όσον ή αιωνιότητα, όπως επίσης λέγαμε, δέν είναι παρά «ό χρόνος της ζωής εκείνου του ανθρώπου, που είναι ό έαυτός μας», τό έγω της ύπαρξης, ζώντας τόν έαυτό του, ζει την αιωνιότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Η ΠΙΣΤΗ

Τί μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὴν ἀλήθεια; Δὲν μᾶς χωρίζει τίποτε ἀπὸ τὴν ἀλήθεια· τίποτε τὸ πραγματικό, μήτε μιὰ ἄλλη αἰώνια ἀλήθεια ἀκατάληπτη ἀπὸ τὸ νοῦ μας, ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη οὐσία μας, μήτε ἓνα αἰώνιο ψέμα. Γιὰ ὅποιον πιστεύει δὲν ὑφίσταται ψέμα, γιατί δὲν ὑφίσταται ἄλλος ρυθμὸς ἀπὸ τὸ ρυθμὸ τῆς ἀλήθειας. Γιὰ ὅποιον πιστεύει δὲν ὑφίσταται ἄλλη ἀλήθεια ἀπὸ τὴ δική του, γιατί δὲν ὑπάρχουν δυὸ ἀλήθειες.

Χρειάζεται νὰ μὴ μπορεῖ νὰ χωρέσει ἡ ἀμφιβολία μέσα στὴ ζωὴ σου, γιὰ νὰ μὴν ἐπεκταθεῖ ἀπὸ ἐκεῖ στὴ σκέψη σου στὴν ἀφηρημένη λογικὴ σου στὴν κοσμοθεωρία σου, καὶ διαστρέψει ἔτσι τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ ἀμφιβολία θὰ γεννηθεῖ πάντοτε θ' ἀνοίξει δίοδο μέσα στοὺς συλλογισμοὺς σου ἂν δὲν προσηλωθεῖς καὶ σχεδὸν ἀκινήτῃς σὲ μιὰ πραγματικότητα πού τὸ ἐλάχιστό της μόριο φέρνει ὀλάκερη τὴν αἰωνιότητα τὴ δική σου ἐκείνη τὴν ἀπόλυτη κατάφασή σου πού τίποτε μέσα στὸ σύμπαν δὲν ἀφήνει κενὸ δὲν ἐγκαταλείπει ἀβέβαιο. Ἄν κάτι ἀπὸ τὸ σύμπαν διαφύγει τὴν προσοχή σου θὰ παρამεῖνη μετέωρο στὴν ἀνυπαρξία, καὶ θὰ ἔρθει καιρὸς πού ἡ τέτοια ἀνυπαρξία θὰ σοῦ ἐπιτεθεῖ, καὶ ἂν σὲ βρεῖ ἀπροετοίμαστο θὰ σὲ καταστρέψει.

Ἡ ἀμφιβολία εἶναι τὸ ἄνθος τῆς τύχης· ἔξω ἀπὸ τὴν πίστιν ὅλα εἶναι τύχη, κ' ἔτσι ὅλα μποροῦν καὶ γίνονται ἀμφίβολα· ἀκόμα καὶ ἡ γνώση εἶναι μιὰ ἀμφιβολία πού τὴν τέτοια ὑπόστασή της δὲ θὰ συνειδητοποιήσει ποτέ.

Τὸ μόνο χρέος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ μὴν ἀποχωρεῖ ποτέ, διαρκῶς νὰ στερεώνει τὸ δεσμό του μὲ τὴν μόνην πραγματικότητά· νὰ μὴν ἀφήνει στὴν τύχη τίποτε ἀπ' ὅ,τι τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασής του ὁ ἴδιος κυριαρχεῖ· ὅσο εἶναι περισσότερο δυνατό, νὰ πιστέψει ἀκράδαντα πῶς ὅ,τι ὑπάρχει ὁ ἴδιος (καὶ μονάχα αὐτός) τὸ προασπίζει ἀπὸ τὴν τύχη.

Γιὰ νὰ ὑφίσταται ἡ αἰωνιότητα, τούτη ἡ «οὐσιώδης συνέχεια» ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Κίρκεγκωρντ, εἶναι ἀναγκαία ἡ πίστη σὰ στοιχεῖο ψυχολογικὸ ἀλλὰ καὶ ἐννοιολογικὸ συνάμα. Κανεῖς δὲ ζεῖ ἀφοσιωμένος στὰ παραγγέλματα τῆς διάνοιας του, κι ὁ φιλόσοφος δὲν κάνει ἐξαίρεση στὸν κανόνα· ὅπου ὁ ἄνθρωπος παύει τὸ συλλογισμό του ἐμφιλοχωρεῖ μέσα στὸ αἶσθημά του μιὰ ἐμπιστοσύνη τοῦ ἴδιου πρὸς τὸ σύμπαν καὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του, ἐμπιστοσύνη πού εἴτε σιωπηλὰ εἴτε συνειδητὰ τὸν πείθει νὰ θελήσει τὴ ζωὴ, σὰν ἓνα ἀπόλυτο. Τούτη ἡ ἐμπιστοσύνη, κατὰ τὴ γνώμη μου, προσδίδει τὸ εὐρύτατο φυσικὸ περιεχόμενο σὲ ὅ,τι καλοῦμε «πίστη». Ἀλλὰ στὴν ἀθῶα ἐμφυτὴ πίστη πού τὴν ἀνθρωπότητα τρέφει δὲ μποροῦμε νὰ σταματήσουμε· γιατί ἂν κανεῖς δὲν προχωρήσει πέρα μὰ τὸυναντίο πιστέψει μονάχα στὴ ζωὴ, τελικὰ δὲ θὰ πιστέψει σὲ τίποτε, ἢ, ὅπως λ. χ. συνέβηκε στὸ Φρόυντ, θὰ πιστέψει στὴ libido, καὶ οὐσιαστικὰ στὸ θάνατο.

Ποιὰ εἶναι ἡ πράξη τοῦ ἐγὼ πού ἀγκαλιάζει τὴ δυνατότητα τῆς συνολικῆς πραγματικότητος; Καὶ εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ λέμε· ποιὰ εἶναι ἐκείνη ἡ πράξη πού προσαρμόκεται στὸ συνολικὸ ἐγὼ, πού ἀπὸ τὴν ἀρχὴ (ἀπὸ τὸν ἴδιο λόγον τῆς κίνησής της) καὶ καθ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἐφαρμογῆς της δὲν περιφρονεῖ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ ἐγὼ, ἀλλὰ τουναντίον ὀλάκερο τὸ πιάνει, γιατί μονάχα ἔτσι πιάνει μιὰ πραγματικότητα κι ὄχι ἓνα φάσμα; Πράξη πού ταιριάζει στὸ ἐγὼ σὰν ἓνα ἔνδυμα τέλειο, πράξη πού ἀπὸ τὴ φύση της κι ἀπὸ τὸ λόγο της εἶναι ὁλότελα ἴσια πρὸς ἓνα συνολικὸ ἀληθινὸ ἐγὼ; Τούτην

τὴν πράξη ὀνομάζω πίστη. Χρειάζεται ψυχραίμα χω-
ρίς μάταιους ἐνθουσιασμούς χωρίς αὐταρέσκεια ν' ἀτε-
νίσει κανεὶς τὴν πίστη τοῦ ἀνθρώπου· ἡ εὐλάβεια δὲ
βλάπτει ὅταν δὲν ἐμποδίζει τὸ πλησίασμα στὴ μορφή
τῆς πίστεως.

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ὑπονοεῖ μιὰ πίστη σὰν ἀναγ-
καία προϋπόθεση δυνατῆς συνολικῆς πραγματικότητος
ἢ καὶ ἀπλῆς αὐτάρκειας. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ δέχεται νὰ
ζήσει ὑπονοεῖ μὲ τὴ δεύτερη τούτην πράξη, μιὰ πρώτη
ἄλλη πράξη ἀπείρως οὐσιαστικότερη λογικότερη καὶ ση-
μαντικότερη· τὴν ἀπόκτηση τῆς συνείδησης πῶς ὁ ἴδιο-
εἶναι κάτι ἄρτιο, ἢ καλύτερα τὸ ἄρτιο κατ' ἐξοχὴν· ἕνα
ὄν ποὺ δὲν τοῦ λείπει τίποτε γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ, ποὺ δὲ
ζητάει τίποτε ἀπ' ἐξω, γιατί ὅλα τὰ ἔχει στὴν κατοχὴ
του, γιατί εἶναι αὐτάρκες. Μονάχα μὲ μιὰ τέτοια πράξη
σὰν ἀναγκαία του ἔννοια, σὰν οὐσία τῆς ὑπόστασής του
μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος λογικά (ἀλλὰ καὶ αἰσθηματικά καὶ
ὀλοκληρωτικά) νὰ κατευθύνεται πρὸς τὴ ζωὴ. Καὶ ἐφ' ὅ-
σον ἡ ἱστορία αἰώνια ἀποδείχνει μιὰ τέτοια πορεία, ὁ μό-
νος λόγος τῆς ἔχει τὴ σημασία τῆς πρώτης μορφῆς τοῦ
συνολικοῦ ἀνθρώπου καί, εὐρύτερα, ὅλου ἐκείνου τοῦ ἀ-
ναγκαίου χώρου ὅπου παραστατικά ἀλλὰ καὶ ἐννοιολο-
γικά καὶ βιωτικά ὁ ἄνθρωπος ἀποτυπώνει τὸ πρόσωπό
του τὴν αἰωνιότητά του.

Ἀλλὰ ἡ πίστη τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀπλῶς συνεχίζει
τὴ ζωὴ του· ποὺ, φάντασμα ὁ ἴδιος, ἀκολουθεῖ τὸ ἄλλο
φάντασμα τῆς ζωῆς του· ἡ πίστη ποὺ δὲ γίνεται πρῶτα
συνείδηση καὶ ὕστερα βίωση ἐνὸς ατόμου· εἶναι πράξη
ποὺ κυοφορεῖ μονάχα τὴν παθητικὴ πλευρὰ τῆς θέσης τοῦ
ἀνθρώπου ἀγνάντια στὴ συνολικὴ πραγματικότητα· μ'
αὐτὴν τὴν πράξη ὁ ἄνθρωπος δείχνει πῶς εἶναι καμῶμέ-
νος σὰν ἡ μόνη πιθανὴ συνολικὴ πραγματικότητα ποὺ
ὀφίσταται· ἀλλὰ καὶ τίποτε ἄλλο ἐξὸν αὐτοῦ· καὶ φυσικά
ἡ πιθανότητα ποὺ διαρκεῖ πιθανότητα πηγαίνει ἀπαρέκ-
κλητα στὴν ἀνυπαρξία.

Ἡ πίστη ποὺ στὸν ἄνθρωπο, στὸν κάθε ἄνθρωπο, ὑ-

πονοείται, δὲ δεσμεύει τὸν ἴδιο, ἀλλὰ τὴν ἀνθρώπινη
κανάστασή του· ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲ νιώσει δικό του χρέος·
τὸ χρέος τῆς κατάστασής του, τότε χάνει τὸν ἴδιο λόγο
του χάνεται ὁ ἴδιος δὲν ὑπάρχει· γιατί ἡ πίστη τοῦ κάθε
ἀνθρώπου μαρτυρεῖ μιὰν ἀνάγκη, πού, ναί μὲν πότε ὑ-
περβαίνει καὶ πότε δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἄτομο, πάντως
προδιαγράφει τὸν ἴδιο δρόμο πρὸς τὴν ὑπαρξὴ ὅλων τῶν
ἀνθρώπων, ἐκείνων πού θὰ τὸν ἀκολουθήσουν κ' ἐκείνων
πού θ' ἀφαιρεθοῦνε πίσω ἀπ' τὴν ἀπάτη.

Ἄλλωστε ἡ πορεία πρὸς τὴν ὑπαρξὴ εἶναι πορεία
πρὸς τὴν ἀλήθεια, καὶ ποιὸς παράλογος νόμος θὰ ἐπέ-
τρεπε νὰ ὑπονοηθεῖ ἡ ὅλη οὐσία τῆς πορείας, ἡ γόνιμη
ὁρατὴ ροή, ἡ πίστη; Ἡ πίστη ὀφείλει νὰ γίνῃ συνείδηση
καὶ ὕστερα βίωση, νὰ καλύψει ὅλο τὸ ἄτομο ἐνὸς ἀν-
θρώπου, γιὰ νὰ μπορέσει αὐτός ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἀ-
διαίρετη ὑπόστασή του ν' ἀπαιτήσῃ δικαιοματικὰ τὴν ὑ-
παρξὴ, νὰ χαρεῖ πὼς ὑπάρχει ἄνθρωπος μὲ τοὺς ἀνθρώ-
πους ὅλων τῶν καιρῶν.

Συλλαμβάνω τὴν πίστη σὰν πράξη· καὶ γι' αὐτὸ τὸν
πρόσθετο λόγο δὲν ἔχει σημασία πνευματικὴ σημασία
δημιουργικὴ ἡ πίστη πού ὑπονοεῖται στὸν κάθε ἄνθρωπο.
Ἡ πίστη μονάχα σὰν πράξη ἀνταποκρίνεται στὸν ὅλον
ἄνθρωπο. Γιατί μονάχα ἀπὸ τὴ φυσικὴ κατάσταση τῆς
πράξης πηγάζει ὁ συνολικὸς ἄνθρωπος ἡ συνολικὴ
πραγματικότητα. Ἡ πράξη χωρὶς τὴν πίστη ταυτίζεται
μὲ τὴ θεωρία (ὅπως συμβαίνει στὸ σύστημα τοῦ Τζεν-
τίλε)· χωρὶς τὴν πίστη θεωρία καὶ πράξη ἀφορᾶνε μιὰ
ἴδια πραγματικότητα, τὴν ἀφηρημένη πραγματικότητα
τῆς γνώσης· τὸναντίον ἡ πίστη—πράξη γεννάει τὴ
συνολικὴν πραγματικότητα, τὴν ὑπαρξὴ· κ' ἔρχεται ὕστε-
ρα ἡ θεωρία (ἡ γνώση δηλαδή) νὰ πιστοποιήσῃ πὼς
 $A=A$.

Ἡ φιλοσοφία δὲ μπορεῖ νὰ περιοριστεῖ στὴ μελέτῃ τῆς
πίστης, παρατηρεῖ ὁ Κίρκεγκωρντ. Κατὰ τὸν ἴδιο, ἡ πί-
στη ἀρχίζει ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐξαντλήσῃ τὴν πεῖρα του
τοῦ πεπερασμένου· γιὰ μᾶς ἡ πίστη ἀρχίζει μὲ τὴν ἴδια
ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, γιατί γιὰ μᾶς ἡ πίστη δὲν εἶναι τὸ

παράδοξο. ὅπως κατὰ τὸν Κίρκεγκωρντ καὶ κατὰ τὸν Πασκάλ, ἀλλὰ, ἄσχετα πρὸς ὅποια κοινὴ ἀνθρώπινη δοξασία, ἡ μόνη νοητὴ ἐξήγηση τῆς ζωῆς, ἡ μόνη δικαιολογία τῆς ζωῆς ἀγνάντια σὲ μιὰ βέβαιη ἀλήθεια σὲ μιὰ βέβαιη συνολικὴ πραγματικότητα (εἴτε ἐμεῖς τὴν ἐπιτύχουμε εἴτε ὄχι).

Μονάχα σὰν πράξη ἡ πίστις ἀκολουθεῖ τὸ χρόνο τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου, ἀπὸ τὴν ἀφάνεια ἴσαμε τὴ δημιουργίαν, ἀπὸ τὸ εἶναι στὴν ὑπαρξιν. Σὰν πράξη ἡ πίστις διατρέχει τὸ χρόνο· τὸν πυκνὸ χρόνο, ἐκεῖνο τοῦ ἀτόμου. Ἡ πίστις ποὺ ὑπονοεῖται ἀντικαθρεφτίζεται στὴ νωχέλεια τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, ποὺ σὰ στίγμα ὁ κάθε ἄνθρωπος φέρνει ἀπὸ τὴ γέννα· ὑπονοεῖται γιατί εἶναι δειλὴ ἀδύναμη· γιατί εἶναι ψεύτικη ἐφ' ὅσο δὲ λαχτάρησε τὴν ὑπαρξιν γιὰ τὴν ὑπαρξιν ἀκόμα καὶ πέραν ἀπὸ κάθε λογικὴ, δὲν τὴν ἐπεθύμησε τὴν ὑπαρξιν μιὰ ὁλάκερη ἀκέραια ὑπόστασις, ψυχὴ καὶ σῶμα. Πεύτικη ἀναγκαῖα, γιατί εἶναι πίστις ποὺ δὲν ἀνταποκρίνεται σὲ ἀκέραια ὑπόστασις.

Χρειάζεται νὰ κατανοῇ κανεὶς πὼς τὸ κάθε μὴ-ῖον ὅποιας ἀνθρώπινης δράσης θὰ χωράει τὴν πίστιν, ἂν ἀποτέλεσμα ἐκείνης τῆς δράσης εἶναι ἡ ὑπαρξιν. Καὶ δὲ γίνεται ἄλλοιως. Δὲ μπορούμε νὰ φτάσουμε στὴν ὑπαρξιν παρὰ διαρκῶς πιστεύοντες, πιστεύοντες χωρὶς χάσμα χωρὶς ἀφαίρεση· καὶ συνεπῶς καὶ προπάντων χωρὶς ἀμφιβολία γιὰ τὴν πίστιν μας. Ἀλλὰ βέβαια μιὰ τέτοια πίστις ὀφείλει νὰ εἶναι ἰσάξια τῆς συνολικῆς πραγματικότητος, μιᾶς πραγματικότητος ποὺ εἶναι ἡ μόνη πραγματικότητα, ποὺ δὲν προβλέπει τίποτε ἔξω ἀπ' αὐτή· ἰσάξια δηλαδὴ ἑνὸς συνολικοῦ ἀνθρώπου, ἑνὸς ἀνθρώπου μὲ αὐτάρκεια. Ἐνας συνολικὸς ἄνθρωπος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲ φοβᾶται τὴν ἐμβρίθεια τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου πρῶτα καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτόν· γνωρίζει τὸ χωρὸ καὶ τὸ χρόνο, ἀλλὰ ἀγαπάει καὶ πιστεύει μονάχα σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ σημαίνει τὸ ἴδιο σὰ νὰ ἀγαπάει καὶ νὰ πιστεύει μονάχα στὸν ἑαυτό του.

Πίστις, ἰσάξια τῆς συνολικῆς πραγματικότητος· ἐδῶ

ἴσως πρέπει νὰ κάμουμε πιὸ καθαρὴ τὴ σκέψη μας. Φτάσαμε σ' ἓνα σημεῖο ὅπου ὀφείλουμε νὰ ποῦμε ποιό, κατὰ τὴ γνώμη μας, εἶναι τὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενο τῆς ἀληθινῆς πίστεως. Μποροῦμε νὰ ἐπαναλάβουμε· «πίστη ἐνὸς συνολικοῦ ἀνθρώπου στὸν ἑαυτό του». Ἐννοοῦμε συνολικὸν ἄνθρωπο, ὅπως εἶπαμε κιόλας, τὸν αὐτάρκη ἄνθρωπο· καὶ προσθέτουμε τώρα, ἰδανικὰ αὐτάρκη, δηλαδή διαρκῶς προσηλωμένο στὸ σκοπὸ τῆς ὑπαρξεως· ἰδανικὰ αὐτάρκη γιατί, ὅπως γνωστό, κανεὶς «ἐμπειρικός ἄνθρωπος» (γιὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὴν ἐκφραση τοῦ Κάντ) δὲν εἶναι αὐτάρκης, καὶ ὅλοι εἴμαστε, καὶ ἐμπειρικοὶ ἄνθρωποι.

Οὐσιαστικὰ ἡ πίστις τοῦ συνολικοῦ ἀνθρώπου στὸν ἑαυτό του, κάνει ἓνα μὲ τὴν ποιότητα τοῦ βίου του· δηλαδή ἡ ἴδια αὐτάρκεια παρακολουθεῖ τὸ συνολικὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ βίον στὸ ἔργο, ἀπὸ τὴ θεωρία (ποῦ σ' αὐτὸν δὲν εἶναι ποτὲ στεῖρα γνώσις, ἀλλὰ ὑπεύθυνη ζωὴ) στὴ δημιουργία· ἡ ἴδια ἰδανικὴ αὐτάρκεια παρακολουθεῖ τὸ συνολικὸν ἄνθρωπο στὸ ἐνιαῖον ἰδανικὸ πέρασμά του στὴ γῆ. Ἡ ἀληθινὴ πίστις στρέφεται πρὸς ἓνα τέτοιον ἄνθρωπο· γιατί ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος εἶναι κιόλας ἡ συνολικὴ πραγματικότητα· μονάχα ποῦ δὲ θὰ ποῦμε ἰδανικὴ πίστις, γιατί δὲν ἔχουμε νὰ ὑπερπηδήσουμε μιὰ ἐμπειρικὴ τέτοια, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πίστις ὁδηγεῖ ἄμεσα στὴν πραγματικότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Η ΗΔΟΝΗ ΚΑΙ Η ΠΙΣΤΗ

Ποιὸς εἶναι ὁ πιστεύων; Ὁ πιστεύων στήν ἀπόλυτη πραγματικότητα καὶ δημιουργὸς αὐτῆς; Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ὑπάρχει, τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης. Ἐδῶ πρόκειται πιά νὰ ἀτενίσουμε τὸ ὑποκείμενο τῆς ἀληθινῆς πίστεως, ἀντικειμενικὸ (ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ ὁ ὅρος, ποὺ φυσικὰ ἔχει τώρα γιὰ μᾶς σημασία μεταφορικὴ) νὰ ποῦμε τὴ θέση τοῦ ἀληθινὰ πιστεύοντος ἀγνάντια στήν ἀπόλυτη πραγματικότητα. Θὰ μιλήσουμε λοιπὸν γιὰ τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης, καὶ θὰ ἐννοοῦμε τὸν μόνον ἄνθρωπο, ποῦ, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὑπάρχει. Ἄλλο βραβεῖο ἀπὸ τὴν ὑπαρξη δὲ δίνει ἡ φιλοσοφία μας στήν ἀρετὴ ὄντας ἄλλωστε συνεπῆς μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς ποῦ δὲ θεσπίζει ἄλλην πραγματικότητα ἀπὸ τὴν ὑπαρξη.

Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ πιστέψει ἀληθινά, νὰ βρεῖ δηλαδὴ τὴν ἐνότητα ἀνάμεσα στὸν ἑαυτό του καὶ τὴν ἀπόλυτη πραγματικότητα, ἐκείνην τὴν ἐνότητα ποὺ ὅταν τὴν ἐπιτύχεις σὲ δεσμεύει, καὶ σ' ἐμποδίζει νὰ ἐπιστρέψεις στήν ἀνάλυση στὸ χωρισμό, στὴ διαίρεση ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου. Ἐχει κατὰ συνέπεια ὁ κάθε ἄνθρωπος τὴ δυνατότητα νὰ ὑπάρξει ἀπὸ λυτα, χωρὶς καμμιά ἀντίφασιν, στήν ἀναγκαίᾳ κατάφασιν τοῦ συνολικοῦ ἐγὼ. Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ὑπάρξει τόσο ἀληθινά, ὥστε νὰ μὴν τοῦ παραμείνει **μήτε σὰν ἄλλη δυνατότητα ἢ περασμένη του πραγματικότητα τῆς ἀνυπαρξίας!** Αὐτὸ ποὺ λέω σημαίνει,

για να μιλήσω μιὰ γλώσσα πιό εύκολη λιγότερο ακριβή αλλά περισσότερο καταληπτή, πώς μπορεί στον άνθρωπο να έρθει μιὰ στιγμή όπου να μη μπορεί να είναι κατώτερος ενός έαυτου του πού ο ίδιος άλλοτε θεωρούσε ούτοπιστικά άφηλό!

Άλλά πότε έχουμε τή δυνατότητα να πιστέψουμε άληθινά; "Όταν άκέραια είναι ή ζωή μας ή γίνεται όταν ή ζωή μας είναι πλέρια και δέ ζηλεύουμε τή ζωή όποιου άλλου ζώου. όταν, πεθαίνοντας, άν παρουσιασεί ο θάνατος, λέμε πώς τουλάχιστον τή ζωή μας τή ζήσαμε τότε μονάχα, άν δέν πεθάνει. έχει κανείς τή δυνατότητα να πιστέψει άληθινά, γιατί μονάχα από μιὰ άκέραια ζωή από ένα άκέραιο έγώ φτάνουμε (άν προσέξουμε, φυσιολογικά) στο συνολικό έγώ, φτάνουμε άμεσα όταν και τήν πίστη, για μιὰ στιγμή θεωρήσουμε σχεδόν πλαστικά φύση και όχι χρέος. Τονίζω «για μιὰ στιγμή» γιατί ή φιλοσοφία τή φύση τήν παρέρχεται πηγαίνει στο χρέος. Από ένα άκέραιο έγώ πιστεύοντας άληθινά αναγκαία φτάνουμε στο συνολικό έγώ στη συνολική πραγματικότητα.

Όνομάζω «ήδονή» τήν άκέραια ζωή του ανθρώπου. Ό όρος «ήδονή» έμπεριέχει τόσο τήν πείρα τής ζωής πού, όπως είπα, κρίνω άπαραίτητη προϋπόθεση τής ύπαρξης, όσο τόν κίνδυνο πού ή ίδια ζωή αποτελεί για τήν ύπαρξη. Κατά τó βίο του ανθρώπου ή ήδονή φανερώνει δυό άκμές, δυό σημεία όπου ο μελετητής έχει τήν πιθανότητα να τήν άτενίσει καθαρά, σαν καθαρό είναι και καθαρή σχέση με τήν ύπαρξη. Τα δυό τουτα σημεία είναι ο έρωτας κι ο θάνατος.

Ό αίσθησιακός μας έρωτας πρós τή γυναίκα (έκεϊνος πού πλησιάζει πιότερο τήν είλικρίνεια και τó λόγο τής φύσης μας) δηλώνει, καλύτερα από καθετί άλλο στον κόσμο, τήν ουσία τή σημασία τής ήδονής. Η γυναίκα άποτελεί για τόν άντρα τó μόνο του έτερον, μέσα στην περιοχή τής θνητής του ύπόστασης ή στιγμή τής συνουσίας όταν συμπύπτουν ή ήδονή τής γυναίκας κ' εκείνη

τοῦ ἄντρα, εἶναι ἡ στιγμή ὅπου τὸ ἐγὼ τῆς γυναίκας δὲν ὑφίσταται πιά σὰν μὴ-ἐγὼ ἀγνάντια στοῦ ἐγὼ τοῦ ἄντρα· ὁ ἄντρας νιώθει τὸ ἐγὼ του πλέριο, τέλειο· συμβαίνει ὅ,τι καὶ γιὰ τὴν ἀληθινὴ γνῶση τοῦ Τζεντίλε, ὅπου τὸ ἀντικείμενο (τὸ μὴ-ἐγὼ) διαλύεται μέσα στοῦ ὑποκείμενο· ἀλλὰ ἐδῶ γίνεται κάτι τὸ ἀπείρως σπουδαιότερο, γιὰτὶ ὑφίσταται ταύτιση χαρᾶς, ὑφίσταται ἡ ἴδια χαρά, ποὺ δὲ γυρεύει τίποτε δὲν τῆς χρειάζεται τίποτε· καὶ ὅπως εἶναι, εἶναι κιόλας τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς, ἂν ὅχι ὁ «κόρος» γιὰ νὰ μεταχειριστῶ μιὰ θαυμάσια ἔκφραση τοῦ Πλωτίνου. Χαρά ἀποκλειστικὴ, κανεὶς δὲ μπερεῖ νὰ προχωρήσει πióτερο κατὰ τὴ διεύθυνση ποὺ αὐτὴ χάραξε.

Ἄλλὰ ὁ ἄντρας ἂν, μέσα σιὴ συνουσίᾳ, νιώθει τὸν ἑαυτοῦ του τέλειο, τὸ νιώθει τέτοιο ἀπὸ μιὰ ~~ἐκπομπή~~ ἀποψη ἀπόλυτα ἐπίγεια ἀπόλυτα θνητὴ· ὁ ἄντρας, τότε, εἶναι σὰ σύνολο θνητός· γιὰ τοῦτο, **λογικὰ**, ἐπιθυμεῖ τὸ θάνατο· γιὰ τοῦτο, τότε, ἀδιαφορεῖ ὁλότελα γιὰ τὴν ἀθανασία τοῦ ἐγὼ του. Ἡ ποιότητά του ἡ δόξα του, εἶναι τὸ σῶμα του· ἢ καλύτερα, ὅ,τι θὰ φθαρεῖ τοῦ ἑαυτοῦ του, τοῦ εἶναι τὸ πιὸ πολýτιμο (τὸ μόνο ποὺ ἔχει τιμὴ) χτῆμα· κι ἂν ἡ ἡδονὴ φτάσει στοῦ κατακόρυφο, τότε πραγματικὰ ὅχι μονάχα θὰ ἀδιαφορήσει, ἀλλὰ θὰ **ἀγνοήσει** τί λέγεται ἀθανασία, **αἰωνιότητα**. Τοῦτο ὀνομάζουνε νιρβάνα οἱ βουδδιστές· κ' ἐκεῖνος ποὺ τὸ περιέγραψε πιὸ γνήσια στὴ Δύση, εἶναι ὁ Βάγνερ στοῦ Τριστάνο καὶ Ἰσόλδη.

Ὅμως ὁ ἔρωτας, σὰν ἀντικείμενο τῆς θεᾶς τοῦ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης, δὲ γίνεται ποτὲ αἰωνιότητα, γιὰτὶ μόνος του δὲν πληρώνει τὸ χρόνο τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου. Γιατὶ ὁ ἔρωτας δὲν ταυτίζεται ποτὲ μὲ τὸ χρόνο τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου· εἶναι ὅμως μιὰ οὐσία τῆς ζωῆς, καὶ κατὰ συνέπειά μιὰ πραγματικότητα· ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης, ἀπὸ τὸν Ἄνθρωπο, μιὰ ἐρμηνεία.

Ὁ ἔρωτας εἶναι ἡ ὑψιστὴ αὐταπάτη· ἡ ἀπόλυτὴ ἀφοσίωση πρὸς τὴ θνητὴ μας ὄντοτητα, πῶς ἄλλο νὰ χα. ρακτηριστεῖ παρὰ σὰν αὐταπάτη; Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ βέ-

βα.α τοῦ ἐγὼ τῆς ὑπαρξῆς, γιατί ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ εἶναι, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς «φύσης»—ἡ ἀποψη ποὺ διαγράφει ἀριστοτεχνικὰ ὁ Πλάτων στὸ Συμπόσιο—, ὁ ἔρωτας μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ἀθανασία, στὴν κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀθανασία. Ὁ Πλάτων βάζοντας τὴ Διοτίμα νὰ πεῖ πῶς ὁ Ἔρωτας μῆτε θεὸς μῆτε ἄνθρωπος εἶναι, ἀλλὰ κάτι ἀνάμεσα στοὺς δυό, ποὺ καὶ μὲ τὸ θεὸ καὶ μὲ τὸν ἄνθρωπο ἐπικοινωνεῖ, δηλαδὴ «δαίμων», ἐπιφανειακὰ ὑπερπηδᾷ τὴν ἔννοια τοῦ ἔρωτα σὰ γήινο φαινόμενο, σὰ φαινόμενο τῆς θνητῆς μας ὑπόστασης· ὅταν ὅμως ἐξηγεῖ ποιὰν ἀθανασία παραγάγει ὁ ἔρωτας, βλέπει κανεῖς πῶς οὐσιαστικὰ ὁ Πλάτων δὲ μπορεῖ ν' ἀποχωριστεῖ ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τοῦ θνητοῦ ἔρωτα, ἀπὸ τὴ θέα μιᾶς ὁρατῆς χρονικῆς πραγματικότητος· ὁ «τόκος ἐν τῷ καλῷ» ποὺ ἀναφέρει, εἶναι ὁ τόκος μέσα στὴν πραγματικότητα τοῦ εἶναι· ὁ ἔρωτας ποὺ τέτοιον τόκον προκαλεῖ, εὐνοεῖ τὴν πραγματικότητα τοῦ εἶναι, ὄχι τὴν ὑπαρξῆ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἔρωτας τοῦ ἀντρά πρὸς τὴ γυναῖκα, ὄχι πιά σὰν αἰσθησιακὸς πόθος καὶ συνουσία, ἀλλὰ σὰν ἀγάπη συμβίωση «πλατωνικὸς ἔρωτας», δὲν παύει νὰ εἶναι ἡδονή. Ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ βαθύτερο λόγο του, καὶ γίνεται ἔτσι ἀφορμὴ γιὰ σύγχυση τοῦ στοχαστῆ· ἀλλὰ ὅταν τὸν πλησιάσεις στὴ ρίζα του, ὅταν δὲν ξεγελαστεῖς ἀπὸ τὸ νεφέλωμα μιᾶς ὑποτιθέμενης πνευματικότητος, θὰ καταλάβεις πῶς ὁ ἔρωτας εἶναι πάντοτε ἡδονή, συνέπεια τῆς θνητῆς μας ὑπόστασης, γέννημα τοῦ εἶναι μας καὶ ὄχι τῆς ὑπαρξῆς μας. Ὁ Φρόνυτ ἔχει δίκαιο ὅταν «ὑποβιβάζει» τὸν ἔρωτα· δὲν ἔχει δίκαιο ὅταν δὲ βλέπει τίποτε ἄλλο πρωταρχικό.

Ὁ ἔρωτας εἶναι ἡ ὑψιστὴ αὐταπάτη, εἶπαμε. Ἀλλὰ ἓνας τέτοιος ὁρισμὸς δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι τελειωτικὸς· τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξῆς ἀντικρύζοντας μιὰ δική του πραγματικότητα, δὲ μπορεῖ νὰ ἐπαναπαυτεῖ καταδικάζοντάς τὴν σὰν αὐταπάτη, ἔστω καὶ ὑψιστῇ. Ὁ ὁρισμὸς ποὺ δώκαμε, ἂν ἔχει μιὰ σημασία, εἶναι τούτῃ καθαρὰ ψυχολογική· βλέπει ἓνα ἀποτέλεσμα ἀρνητικὸ, πιστοποιεῖ μιὰν

έλλιπή πείρα της άληθινής πραγματικότητας, δέ δείχνει ποιά ή πραγματικότητα (θετική πραγματικότητα) του έρωτα, καί ποιά ή σχέση τούτης με το έγω της ύπαρξης.

‘Ο έρωτας είναι ο θνητός έαυτός μας, όλος ο θνητός έαυτός μας, το πιο άψηλό οικόδόμημα του «είναι» από τη σκοπιά της ύπαρξης· είναι «ή ωραία στιγμή» του Γκαίτε· ή στιγμή που θέλει να είναι στιγμή γιατί δέ μπορεί να γίνει τίποτε περισσότερο, καί λησμονεί τον άλλον άπέραντον κόσμο, γιατί έτσι φαντάζεται πως πιο πλέρια θα νιώσει τον έαυτό της, καί στην μοιραία αυτοκαταστροφή της δίνεται ολάκερη, με την έπιμονή εκείνου που, φοβούμενος την αλήθεια, θα την άγνοήσει. Άλλά ο έρωτας είναι όλος ο θνητός έαυτός μας· εδώ ή ουσία του, ή θέση του μέσα στη διαλεχτική του αίσθήματός μας· γιατί, ως μην το ξεχάσουμε, είμαστε θνητοί, δηλαδή **είμαστε**, δέν υπάρχουμε μονάχα· καί για να είμαστε άκριβείς, όλοι μας, όλοι οί μονάδες-άνθρωποι (που γίνονται ή δέ γίνονται τα διάφορα έγω της ύπαρξης), μάλλον είμαστε, παρά υπάρχουμε. Ίδανικό, ή ύπαρξη.

‘Ο έρωτας είναι ο θνητός έαυτός μας, όλος ο θνητός έαυτός μας, αλλά σά θέση. Θέση είναι ο θνητός έαυτός μας, όταν αρνούμενος την αιώνιότητα άρνεϊται, κατά μείζονα λόγο, το θάνατο. Άπό τη σκοπιά της ύπαρξης το να μην πιστεύει στην αιώνιότητα, είναι το σφάλμα του έρωτευμένου· το να μην πιστεύει ο έρωτευμένος στο θάνατο, τουτό δέν άποτελεϊ σφάλμα. Γιατί ο θάνατος είναι ή πραγματικότητα του είναι, όχι της ύπαρξης. Καί δέν καταντάει αντίφαση, να υποστηρίζουμε πως όλος ο θνητός έαυτός μας μπορεί καί δέν πιστεύει στο θάνατο· γιατί μονάχσ με το θάνατο, με τον τελευταίο θάνατο, όλος ο θνητός έαυτός μας είναι όλος ο θνητός έαυτός μας ταύτιση $A=A$, χωρίς περίσσευμα, χωρίς καμιά δυνατότητα ύπαρξης.

‘Ο θάνατος είναι εκείνη ή συνολικότητα όπου ακόμα καί ο άπιστος φτάνει· είναι ο μόνος, άναγκαίος καί άναπότρεπτος, τρόπος ύπερπήδησης της άτομικότητας, καί συνάμα το σημείο όπου το έγω γίνεται έμπειρικά ά-

πόλυτο· γίνεται από τη σκοπιά του είναι ή καθολική πραγματικότητα, έφ' όσο δέ μπορεί τότε ό άνθρωπος έμπειρικά νά στραφεί μπρός ή πίσω για ν' άτενίσει μιάν άλλην πραγματικότητα. Ό θάνατος πείθει τόν άνθρωπο νά μαζευτεί στόν έαυτό του καί ν' άρκεστεί έκεί γιατί έκεί αναπνέει όλος ό κόσμος· καί, φυσικά καί αύτονόητα, όποιος πεθαίνει είναι ό μόνος πού δέ δυσπιστεί πρός τό θάνατο, γιατί γνωρίζει βαθύτατα (μιά γνώση τόσο ένδόμυχη τόσο μιá με τήν ύπόστασή μας, πού άγγίζει τά όρια τής πίστης) πώς τώρα όλες οί έλπίδες του όλες οί έλπίδες του ανθρώπινου γένους έκπληροούνται. "Όμως ό θάνατος δέ ζητά τήν πίστη του ανθρώπου.

Άλλά όφείλουμε νά μιλήσουμε για τό θάνατο, από τη σκοπιά τής ύπαρξης. Ό συνολικός θάνατος (πού συμπίπτει με τό φυσιολογικό) είναι εκείνη ή άφαίρεση άπ' όπου δέ μπορούμε νά ξαναεπιστρέψουμε στόν έαυτό μας. Κατά τη διάρκεια του βίου πεθαίνει κανείς πολλές φορές, γιατί πολλές φορές άφαιρείται, λησμονάει τήν ούσία του, αλλά πάντοτε, έφ' όσο συντηρεί διανοητική καί σωματική υγεία, μπορεί νά διορθώσει τό σφάλμα νά γυρίσει στό συγκεκριμένο· αλλά έρχεται μιá στιγμή πού αύτή ή δυνατότητα έκλείπει. Ό συνολικός θάνατος είναι ή άπόλυτη (ή άγαντίρρητη) άδυναμία μας νά ξαναεπιστρέψουμε στόν έαυτό μας.

Τό έγώ δέ μπορεί ν' άδιαφορήσει μπροστά στό συνολικό θάνατο, γιατί τό έγώ από τό Άπόλυτο άντλεί τήν πείρα του τής πραγματικότητας, κι ό συνολικός θάνατος άμεσα θεωρούμενος είναι μιá τών μορφών του Άπολύτου. Άλλωστε ό συνολικός θάνατος όδηγεί τό έγώ στη φωτισμένη κατανόηση του άλλου θανάτου πού αναφέραμε, του χυδαίου θανάτου, εκείνου πού σκοτώνει τίς δυνατότητές μας όταν αύτές διψάνε ζωή καί δικαιούνται ζωή, άγνάντια σ' έναν έαυτό μας πού ροπή του έχει τό πλήρωμα τής ύπαρξης.

Ύφίσταται ένας θάνατος πού εισέρχεται στη θεωρία μας του κόσμου, καί με τήν παρουσία του μπορεί νά

γυμνάζει τὴ συνολικὴν πραγματικότητα ἑνὸς ἀνθρώπου· αὐτὸς ὁ θάνατος διευθύνει στὸ θάνατο ὄχι ἕναν μόνον ἄνθρωπο ἀλλὰ μιὰ κοινότητα ἀνθρώπων· καὶ γιὰ τοῦτο εἶναι ὁ πιὸ ἐπικίνδυνος. Εἶναι ὁ πιὸ περίτεχνα καμουφλαρισμένος θάνατος. Στὰ χρόνια μας ὠρισμένοι πολιτικοὶ τείνουν κιόλας νὰ πιστέψουν πὼς αὐτὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐχτρὸς ἑνὸς ἀνθρώπου κ' ἑνὸς λαοῦ, καὶ ὅσο πάει τούτη ἡ πίστις θὰ γίνῃ σαφέστερη πιὸ ἀποκλειστικὴ κ' εὐρύτερα θὰ διαδοθῇ ἀνάμεσα στοὺς ὑγιεῖς ἀνθρώπους.

Ὁ μαρξισμὸς ὁ φροῦντισμὸς εἶναι θεωρίαι ποὺ θυσιάζουν τὸν ἄνθρωπο στὸ θάνατο, καὶ δὲν τὸ γνωρίζουν· εἶναι διαστροφές ποὺ γεννήθηκαν ἀπὸ ἕναν ἀχαλίνωτο ἡδονισμὸ· στὴν ἐπιφάνεια χαρίζουν τὸ μῖσος στὸ βάθος τὴν πεποίθηση τοῦ θανάτου· ἡ ἡδονὴ τοῦ θανάτου, τοῦ θανάτου ὅλου τοῦ κόσμου, τίς διατρέχει. Γι' αὐτὸ ἡ πίστις μας στὴν ὑπαρξὴ ὀφείλει νὰ γίνῃ κοσμοθεωρία· γιατί δὲν ὀρκεῖ ν' ἀναγκάσει στὴ σιωπὴ τοὺς ἀνθρώπους προωρισμένους στὸ θάνατο, ἀλλὰ καὶ τίς θεωρίες τους, τίς τόσο φλύαρες, πρέπει νὰ ἐξουδετερώσεις καὶ ὕστερα ν' ἀντικαταστήσεις.

Ἡ ἡδονὴ χρειάζεται τοῦ ἀνθρώπου σὰν πλήρωμα βίου σὰν κυκλικὴ ἐμπειρία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ἑνὸς αὐτοῦ· καὶ μονάχα ἔτσι ἡ ἡδονὴ ἔχει μιὰ σημασίαν ποὺ ὁ φιλόσοφος ὀφείλει νὰ ὑπολογίσει. Ἀλλὰ δύσκολον' ἀπαντήσῃ κανεὶς τὴν ἡδονὴν στὴν καθαρὴ (στὴν ἰδανικὴ) μορφήν ποὺ ἀναφέρω· εἶναι πάντοτε ἀνάμικτη μὲ ἄλλα στοιχεῖα, μὲ ἀδυναμίες τοῦ αὐτοῦ ποὺ ἀφορᾷ μιὰν ἀνυπαρξίαν ἄσχετην ὁλότελα πρὸς τὴν ὑπαρξιν, καὶ ποὺ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀκριβῶς συσκοτίζουν τὴν μερικὴ ἔστω ἀλήθειαν τῆς ἡδονῆς· ὅμως ὀφείλει ὁ φιλόσοφος νὰ διαβάσῃ τὴν πηγαίαν ἡδονὴν στὴν ὅποιαν ἐκείνη ἀνθρώπινη ἐκδήλωση βρίσκεται κρυμμένη. Ὅ,τι δὲν ἔγινε ὑπαρξιν κι ὅμως εἶναι πραγματικότητα, καὶ προφτάνει ἀκόμα νὰ μετουσιωθῇ σὲ ὑπαρξιν ἂν ἕνα ἐγὼ τὸ θελήσῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἴσαμε τὸ τέλος μιᾶς προσπάθειας δημιουργίας, ἐκεῖνο εἶναι ἡδονή· εἶναι μονάχα ἡδονή, ἡδονὴ καὶ τίποτε ἄλλο, ἀληθινὴ ἡδονὴ γιατί πραγματικότητα καὶ ὄχι ἀ-

νυπαρξία. Ἡ θυσία τοῦ ἀνθρώπου θὰ κατευθύνεται λοιπὸν πρὸς μιὰ τέτοια ἡδονή· καὶ πιὸ συγκεκριμένα, ὁ ἄνθρωπος θὰ ζητάει μιὰ τέτοια ἡδονή γιὰ νὰ ἔχει ἀκριβῶς τὴ δύναμη νὰ τὴν ἀπαρνηθεῖ ὅταν θὰ μπορούσε ἀκόμα νὰ ἐξακολουθήσει τὴ νωθρὴ ἐπανάληψη τῆς ἐμπειρίας του· νὰ τὴν ἀπαρνηθεῖ **καὶ νὰ πράξει ἀντίθετα!** Γιατὶ ἡ πράξη ἀντίθετη τῆς ἡδονῆς, εἶναι ἐκεῖνο ποῦ οἱ περισσότεροι ὀνομάζουνε «πνευματικὴ ζωή»· εἶναι ἡ πορεία πρὸς τὴν ὕπαρξη.

Ὁ συνολικὸς ἄνθρωπος δὲ μπορεῖ νὰ μοιράσει τὸ χρόνο του διαφορετικὰ· ἡ ἀκέραια ζωὴ του (καὶ μονάχα αὕτῃ μᾶς ἐνδιαφέρει, ἔχει σημασία γιὰ τὸ φιλόσοφο, γιατί μονάχα αὕτῃ ἔχει σχέση μὲ τὴν ὕπαρξη), εἴτε ἡδονή εἴτε θυσία τῆς ἡδονῆς εἶναι. Ἐννοῶ ἀγνή ἡδονή, αὐθυπόστατη, πλέρια, ποῦ δὲ γυρεύει ἄλλο ἐξὸν ἂπ' τὸν ἑαυτὸ τῆς, καὶ ἀγνοεῖ ἄλλες ἡδονές· ἐννοῶ συνεπῶς καὶ κατὰ μείζονα λόγο θυσία μιᾶς τέτοιας ἡδονῆς. Ὁ συνολικὸς ἄνθρωπος δὲν ἐγκαταλείπει ποτὲ τὴ δική του αὐτάρκεια, δὲ σκέπτεται καὶ δὲ μπορεῖ νὰ τὴν ἐγκαταλείψει· εἶναι φυσιολογικῶς **ἄφθαρτα αὐτάρκης**· γι' αὐτὸ ἡ ζωὴ του εἶναι πάντοτε ἡδονή, ἀγνή καθαρὴ ἡδονή. Ἀπομένει δὲ μονάχα τὸ χρέος νὰ γίνῃ θυσία τέτοις γεμάτης ἡδονῆς, γιὰ νὰ ὑπάρξῃ ὁ συνολικὸς ἄνθρωπος, καὶ νὰ ὑπάρξῃ ἡ συνολικὴ πραγματικότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ συνολικὸς ἄνθρωπος ποῦ ἐπιμένει ἴσαμε τὸ τέλος στὴν ἡδονή, ἀντιφάσκει ἀναγκαῖα μὲ τὸν ἑαυτὸ του, μὲ τὴ δική του αὐτάρκεια· γιατί μὲ τὴν ἡδονή δὲν ἐπάρκει κανεὶς στὴν ὕπαρξη, στὴν ἀληθινὴ αὐτάρκεια· ἡ ἡδονή, σὰ σπαραχτικὴ χαρὰ τῆς συνολικῆς φθορᾶς, ἀρνεῖται, ὅταν φτάσῃ στὸ ὕψος τῆς εἰλικρίνειας τῆς ποῦ εἶναι ὁ θάνατος, τὸ ἴδιο ἀληθινὸ σύνολο· ἡ ἡδονὴ ἢ ἀγνή ἡδονὴ ἀποκαλύπτεται τότε μέθῃ τοῦ πεπερασμένου, ὁ ἄνθρωπος ποῦ γιὰ νὰ μὴν ἐξοικειωθεῖ ἀπόλυτα μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ μὴ γίνῃ ἓνας μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, προτιμᾷ τὴν πιὸ τρελλὴ διέξοδο, τὸ θάνατο· τότε ἀκρι-

βῶς συμβαίνει ἡ πιὸ τρομερὴ ἀντίφαση τοῦ ἀνθρώπου, καὶ συνάμα ἡ πιὸ βέβαιη νίκη τῆς ὑπαρξεως, γιατί πεθαίνοντας ὁ ἡδονιστῆς—ἄνθρωπος γίνεται ἓνας μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἂν καὶ δυστυχῶς αὐτοὶ διαρκοῦν νεκροί !

Ὑφίσταται (ἔχει δηλαδὴ ὑπόσταση) ἡ συνολικὴ πραγματικότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ὑφίσταται τὸ συνολικὸ ἐγὼ τοῦ μόνου ἀνθρώπου πρῶτα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἢ ἐνότητα, ἢ ἀναίρεση τῶν δυὸ ὑποστάσεων γίνεται μονάχα μὲ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Ἀνθρώπου. Ἡ συνολικὴ πραγματικότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι μιὰ ὑποτιθέμενη πραγματικότητα, ὅπως οἱ σκεπτικιστὲς φαντάζονται· μήτε ἓνα ἄπιαστο ἰδανικόν, ὅπως σκέπτεται ὁ κοινὸς νοῦς· ἔχει τὸ ὑναντίον ὑπόσταση, ποὺ τὴν ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν ἀναγκαῖα σχέση τῆς μὲ τὸ συνολικὸ ἐγὼ τοῦ μόνου ἀνθρώπου (τὸ συνολικὸ ἐγὼ εἶναι πάντοτε ἐγὼ τοῦ μόνου ἀνθρώπου, τοῦ ἀτόμου—ἀνθρώπου δηλαδὴ).

Τὸ συνολικὸ ἐγὼ πρῶτα ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς ὑπαρξεως, δὲ μπορεῖ νὰ ἐπαρκέσει στὸν ἑαυτὸ του μὲ ἄλλην ὅποιαν ἐνότητα· ἀναγκαῖα ἀντιμετωπίζει ἓνα ἕτερον (δὲ λέω ἓνα μὴ ἐγὼ, γιατί ἡ σχέση ποὺ ἐδῶ τονίζεται δὲν εἶναι γνωσιολογικὴ), ἓνα ἀπόλυτο ἕτερον· αὐτὸ ποὺ ὀνομάζω, καὶ εἶναι, ἡ συνολικὴ πραγματικότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ συνολικὸ ἐγὼ ἡδονίζεται, μπορεῖ καὶ θυσιάζει τὴν ἡδονή, μπορεῖ ἔτσι καὶ φτάνει στὴν ὑπαρξὴ ἢ συνολικὴ πραγματικότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων δὲ ζεῖ, καὶ κατὰ συνέπεια δὲν ἡδονίζεται, δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ θυσιάσει τὴν ἡδονή· σὰν μόνον ἀναγκαῖον ἕτερον τοῦ συνολικοῦ ἐγὼ τὸ ἀκολουθεῖ, κ' ἔχει ὑπόσταση δική της, ἐφ' ὅσον τὸ συνολικὸ ἐγὼ δὲν ὑπάρχει ἀκόμα· ἔχει μιὰ ἴδια ὑπόσταση μὲ τὸ συνολικὸ ἐγὼ (δηλαδὴ παύει νὰ εἶναι ἕτερον), ὅταν αὐτὸ ἐπιτύχει τὴν ὑπαρξὴ. Ἡ ὑπαρξὴ εἶναι ἡ μόνη ἀπόλυτη ἐνότητα.

Ἀθήνα Ὀκτώβρης 1936—Μᾶης 1937

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000076809

Τυπογραφείο Ροδάκη
Παλλάδος 18. — Ἀθήνα

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

100